

ПРОБЛЕМИ. ГІПОТЕЗИ. УЗАГАЛЬНЕННЯ

Олександр СИТНИК

МОЛОДОВЕ V – 11-Й ШАР МУСТЬЄ: КЛАСИФІКАЦІЯ ЗНАРЯДЬ ТА ЗАГОТОВОК

Про палеолітичні поселення в басейні Середнього Дністра Молодове I і V написано дуже багато, про них знають усі професіонали-палеолітознавці Європи і, мабуть, чи не всі провідні спеціалісти з палеоліту в світі. Але якщо поглянути глибше, то знання ці є досить поверховими (часто протирічливими), особливо, що стосується техніко-типологічного аналізу кам'яних комплексів. Заразом, усі дослідники єдині в *“чистому левалузькому характері”* молодовського муст'є, що базується переважно на численних публікаціях першовідкривача і єдиного польового дослідника Молодового I і V Олександра Панкратовича Черниша [Ситник, 1998].

Лише в останнє десятиліття проведені нові польові дослідження (Молодове V), з'явилися нові публікації матеріалів [Yamada, Sytnik, 1997; Haesaerts et al., 2003; Meignen et al., 2006; Ситник та ін., 2007], проведені технологічні реконструкції на основі ремонту [Усик, 2003], а також культурно-історичні побудови розвитку середнього палеоліту України із залученням молодовських левалуа-муст'єрських поселень [Ситник 2000; 2006; Анисюткин, 2001; Кулаковська, 2003; Чабай, 2003, 2004; Степанчук, 2006 та ін.]. Однак цього замало для всебічної характеристики таких визначних пам'яток європейського рівня. Багато важливих питань *“молодовського феномену”* залишаються нез'ясованими або ж висвітленими недостатньо. Одним з таких є характеристика (аналіз, класифікація) левалузьких сколів-заготовок і виготовлених з них знарядь праці. У цій статті спробуємо подати деталізований аналіз знарядь та заготовок лише одного із багатьох муст'єрських молодовських комплексів – культурного шару 11 Молодового V.

Застосування єдиної методики аналізу та опису кам'яних артефактів молодовських і загалом європейських пам'яток дозволить зробити порівняльну характеристику, результати якої можуть бути застосовані для розв'язання багатьох культурно-історичних проблем на широкому територіальному тлі.

Така операція необхідна й тому, що впродовж 1997–1999 років на поселенні Молодове V велись польові археологічні дослідження згідно програми INTAS № 96–0072 (керівник – Жан-Мішель Женест) (фото 15–18), головною метою яких було повторне вивчення стратиграфії залягання плейстоценових відкладів, їх зв'язок із культурними шарами пам'ятки, а також стаціонарні розкопки невеликих ділянок поселень найнижчих (муст'єрських) горизонтів – 12, 12a, 11, 11b, 11a [за Чернишом, 1987].

Молодове V як багатошарова палеолітична стоянка опублікована Олександром Чернишом та Іриною Івановою у десятках статей і у монографічних виданнях [Черниш, 1954; 1956; 1960; 1961a; 1961; 1965; 1971; 1973; 1987a; 1987; Іванова, 1959; 1969; 1977; 1980; 1987; Ivanova, 1964; 1969; Ivanova, Chernysh, 1965]. Вона давно уже стала опорною палеолітичною та геологічною пам'яткою не лише Подністров'я, але й усієї Європи, тому немає особливої потреби зупинятись на гео-топографічних особливостях та характері культурних горизонтів стоянки. Нагадаємо тільки, що поселення Молодове V відкрите О. Чернишом у 1948 р. Досліджувалось експедицією під його керівництвом у 1948, 1951, 1953–60, 1962, 1964 рр. (фото 7–14) За час робіт на пам'ятці виявлено 20 різних культурних горизонтів, що залягали на глибині від 0,5 до 11,0 м від поверхні. Найнижчі культурні шари, що датуються муст'єрською добою, досліджені на площі 256 м², пізньопалеолітичні – 750 м² і мезолітичні – 970 м².

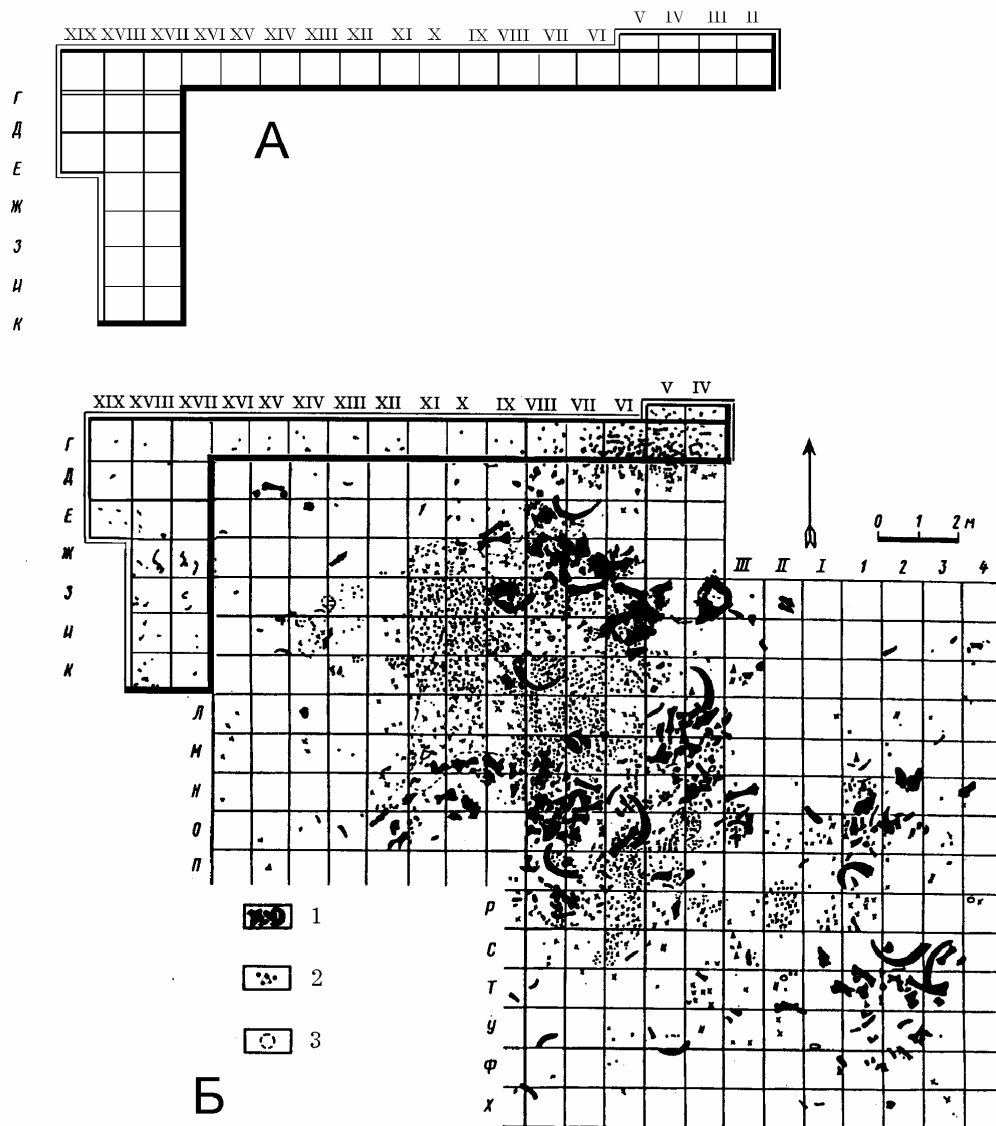

Рис. 1. А – північно-західна прирізка до нижніх культурних шарів Молодового V у 1998–1999 роках. Б – план розміщення культурних решток муст'єрського шару 11 у 1960–1964 роках (за: Черныш, 1987) та прирізки 1998–1999 років (квадрати XVI–XIX – Г-К; квадрати II – XIX – Г-В). 1 – кістки викопних тварин; 2 – кам'яні вироби; 3 – рештки вогнищ. У центральній частині розкопу помітні залишки наземного житла, обкладеного по периметру великими кістками мамонта (за: Черныш, 1987)

Fig. 1. A – new north-western excavation to lowest cultural layers of Molodove V in 1998–1999. B – plan of situation of artifacts from Mousterian layer 11 in 1960–1964 (by: Черныш, 1987) and excavation of 1998–1999 (quadrates XVI–XIX – Г-К; quadrates II – XIX – Г-В). 1 – bones; 2 – stone artifacts; 3 – remains of hearths. In central part of excavated area – remains of dwelling (by: Черныш, 1987)

Комплексні дослідження за участю багатьох спеціалістів різних природничих дисциплін увінчались виходом у світ колективної монографічної праці “Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда” (1987), у якій центральне місце займає стаття О. Черниша про археологічні роботи на пам'ятці. Набагато раніше, у 1961 р. опублікована книга О. Черниша “Палеолитическая стоянка Молодове V”, у якій підсумовані результати досліджень на час 1960 р.

За свідченням О. Черниша [1961], 11-й культурний горизонт виявлений у прошарку світло-жовтих суглинків на глибині 9,5–9,65 м від поверхні (0,8–0,9 м від рівня сажистого шару). Ірина Іванова вказує, що відклади строкатої пачки, у якій залягає 11-й шар, формувались у складній (досить мінливій) кліматичній ситуації, в умовах слабого сингенетичного ґрунтотворення [Іванова, 1987].

В окремі періоди підвищувалась волога, що призводило до утворення більш-менш витриманих прошарків оглеєних суглинків. В одному з таких прошарків вище основного 11-го горизонту О. Черниш виділив культурний шар 11б (80 крем'яних виробів і уламки кісток мамонта). С. Губін, характеризуючи всю пачку відкладів із залишками 12-го та 11-го культурних горизонтів, зупиняється на думці про наявність у цей період процесу ґрунтотворення. Світло-жовті (із залізистими окислами) прошарки формувались у теплі і сухі періоди, сизі (блакитно-сірі) прошарки – у вологі і холодніші фази ранньовалдайського потепління [Губін, 1987]. Оскільки головний рівень залягання археологічних матеріалів 11-го шару пов'язується із світло-жовтим горизонтом суглинків (О. Черниш), то відповідно поселення цього часу існувало у період відносно сухого клімату. І. Іванова порівнює цей культурний шар із культурним горизонтом 4 стоянки Молодове I, який належить до проміжкового періоду між брьорупом і одераде. Про холодний клімат свідчать залишки фауни (мамонт, носоріг, зубр, кінь, північний олень, особливо копитний лемінг і вузькочерепна полівка) а також холодолюбні молюски. Виявлений пилок сосни і берези. Вважається, що в цей період існували тундрові біотиби. Похолодання викликало деградацію лісових масивів і широкий розвиток степових асоціацій.

Мустьєрці продовжували жити в долині Середнього Дністра і в пізніший період – у фазу одераде, період похолодання, період потепління моєрсхофд.

Опис сколів-заготовок та знарядь шару 11 за О. Чернишом

В останній підсумовуючій праці, присвяченій дослідженням Молодового V [Черныш, 1987], подаються такі головні характеристики кам'яного матеріалу: всього 6233 екз., з яких 170 – нуклеуси; 3762 – відщепи; 1202 – пластини; 82 – знаряддя; 1017 – відходи виробництва [Черныш, 1987, с. 19]. Опис сколів-заготовок проведений сумарно – левалуазькі і нелевалуазькі, крупні і дрібні заготовки вкупі, без кількісних і якісних (відсоткових) показників. *“Відщепи 11-го шару мають овальну, трикутну, листовидну, квадратну, трапециподібну форму. Більша частина відщепів відколота під прямим кутом. Зустрінуті відщепи: зі ступеневою площадкою, відколоті з віялоподібних нуклеусів, з черепахоподібних нуклеусів левалуазького вигляду; з радіальним ограненням спинок з трикутних нуклеусів; з паралельним ограненням спинок з одноплощадкових, двоплощадкових і підпризматичних нуклеусів”* [Черныш, 1987, с. 19]. Так само дуже узагальнено описані ударні площадки відщепів – *“підправку ударних площадок мали 328 відщепів”* [с. 19], тобто менше, ніж у 10 % відщепів (що дуже мало). *“Пластини 11-го шару належать до видовжених, овальних, листовидних, прямокутних. Пластин пізньопалеолітичного вигляду тут більше, ніж, наприклад, у 4-ому мустьєрському шарі Молодового I. Відсоток пластин по відношенню до загальної кількості інвентарю дорівнює 20. Розміри їх різноманітні: від 30–35 до 100–110 мм. Спинки пластин мають переважно паралельне огранення, зустрінуті пластини з двогранною, а також трьохгранною спинкою... Частина пластин має сліди використання їх по краях: вони використовувалися в якості ножеподібних знарядь без нанесення ретуші... Частина пластин має сліди підправки ударних площадок (243 із 1203 екз.)”* [с. 20]. Отже, серед пластин підправка ударних площадок трапляється в 2 рази частіше, ніж у відщепів – більше 20 %.

Для усієї індустрії 11-го шару О. Черниш вираховував “за методом Борда-Бургона” такі індекси: загального фасетування – 47; тонкого фасетування – 30; клетонський – 13; левалуа – 22; пластин – 18.

Знаряддя складаються з 53 ножеподібних інструментів, 11 гостроконечників, 9 скребел, 4 різців, 2 вістер, 1 рубила. Знаряддя описані також дуже поверхово, без зазначення важливих деталей обробки і загальних закономірностей морфологічного характеру. *“Кількісно найбільшою групою є ножеподібні знаряддя на відщепі і пластині довжиною від 45 до*

111 мм. На деяких з них спостерігається додаткова ретуш і сліди використання у вигляді надшерблень... Гостроконечники мустьє представлені знаряддями на пластинах, пластинчастих відщеплах, відщеплах та сколах. За формою робочого краю вони відносяться до видовжених листоподібних, симетричних і асиметричних, трикутних на відщеплах” [Черныш, 1987, с. 20]. У якості зразків дослідник відзначає листоподібний гостроконечник на пластині, та широкий трикутний на відщепі (рис. 3, 2, 1). Справді, це якісні, добре змодельовані “мустьєрські гостроконечники”. Ці вироби аналогічні (за О. Чернишом) до матеріалів Шайтан-Коби, Старосілля, Холодної Балки, Ільської, Сталінградської та Бахчисарайської стоянок, Кударо I (3-й шар), Кударо III (4-й шар) [с. 20]. Сьогодні такі аналоги виглядають по крайній мірі необгрунтованими.

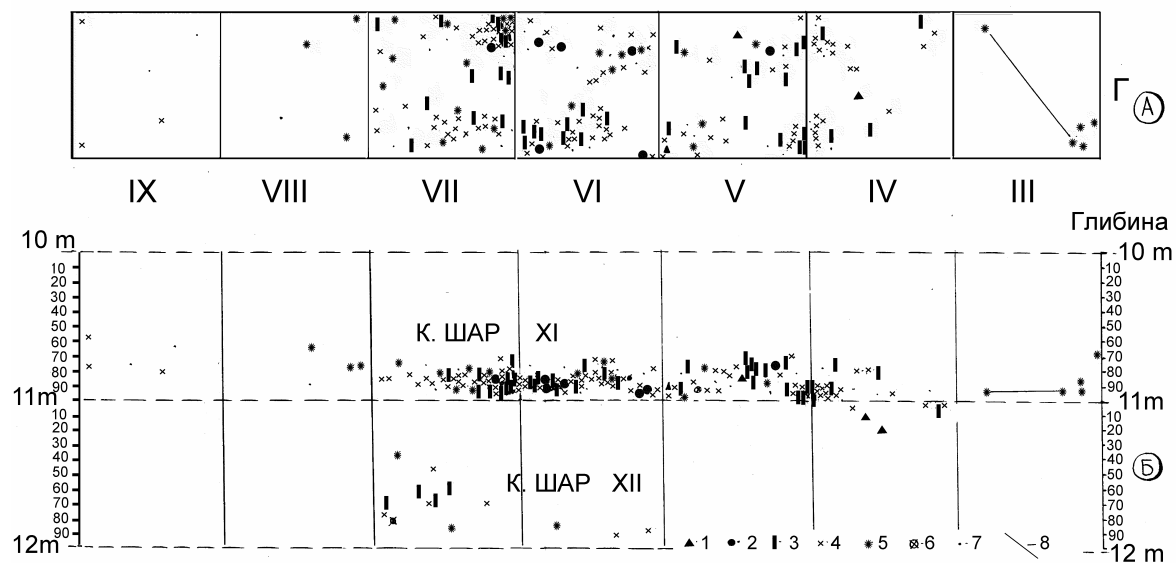

Рис. 2. Дослідження 1998–1999 років. А – план розміщення культурних решток на ділянці поселення культурного шару 11 (квадрати III–IX – Г). 1 – знаряддя праці; 2 – нуклеуси; 3 – пластини; 4 – відщепи; 5 – уламки; 6 – природні камені; 7 – скалки; 8 – уламки, що з’єднуються. Б – перетин культурного шару 11 у смугі квадрату “Г”. Залягання артефактів культурного шару 11 на глибині 10,70 – 11,20 м від рівня нульової лінії та культурного шару 12

Fig. 2. Researches in 1998–1999. A – plan of location of artifacts in cultural layer 11 (quadrates III–IX – Г). 1 – tools; 2 – cores; 3 – blades; 4 – flakes; 5 – fragments; 6 – stones; 7 – chips; 8 – fragments, which can be joined; B – cut of cultural layer 11 in stripe of quadrate “Г”. Levels of situation of artifacts from cultural layer 11 on depth 10,7 – 11,2 from “0”-line and cultural layer 12

Скребла мають випуклі і прямі робочі краї. Пізньопалеолітичні типи (чотири різці, скребок і вістря на пластині 74 мм) вказують на “*прояв в середньому палеоліті рис майбутньої пізньопалеолітичної техніки*” [с. 21]. І зовсім несподівано стала в інтерпретації О. Черниша знахідка “невеличкого рубильця” із зигзагоподібним робочим краєм (68×44×20 мм). Цей виріб свідчить про те, що “*індустрію 11-го шару не можна розглядати як безрубильний варіант мустьє, у якому відсутня техніка двобічної оббивки*” [с. 22]. О. Черниш виділяв подібні “рубила” серед матеріалів 4-го і 5-го шарів мустьє Молодового I [Черныш, 1965]. Незрозуміло чому, але О. Черниш у кількох працях наполегливо намагався довести наявність двобічних знарядь і двобічної техніки у молоддовських левалузьких комплексах? У свій час він розробив культурно-стратиграфічну колонку розвитку мустьєрської доби від рис-вюрму до інтерстадіалу хенгело-подградем, тобто, приблизно від 130 до 36 тис. р. тому [Черныш, 1989, с. 35–42], виділив 11 стратиграфічних рівнів, що відповідають залягання різних культурних шарів пам’яток: Молодове I, V, Кормань IV, Кетроси, Стінка I та ін. Керуючись поодинокими знахідками “двобічних виробів”, дослідник робить висновок, що 4-й шар Молодового I і 12-й шар Молодового V відносяться до індустрії “левалау-мустьє з рубилами”. Такі твердження не

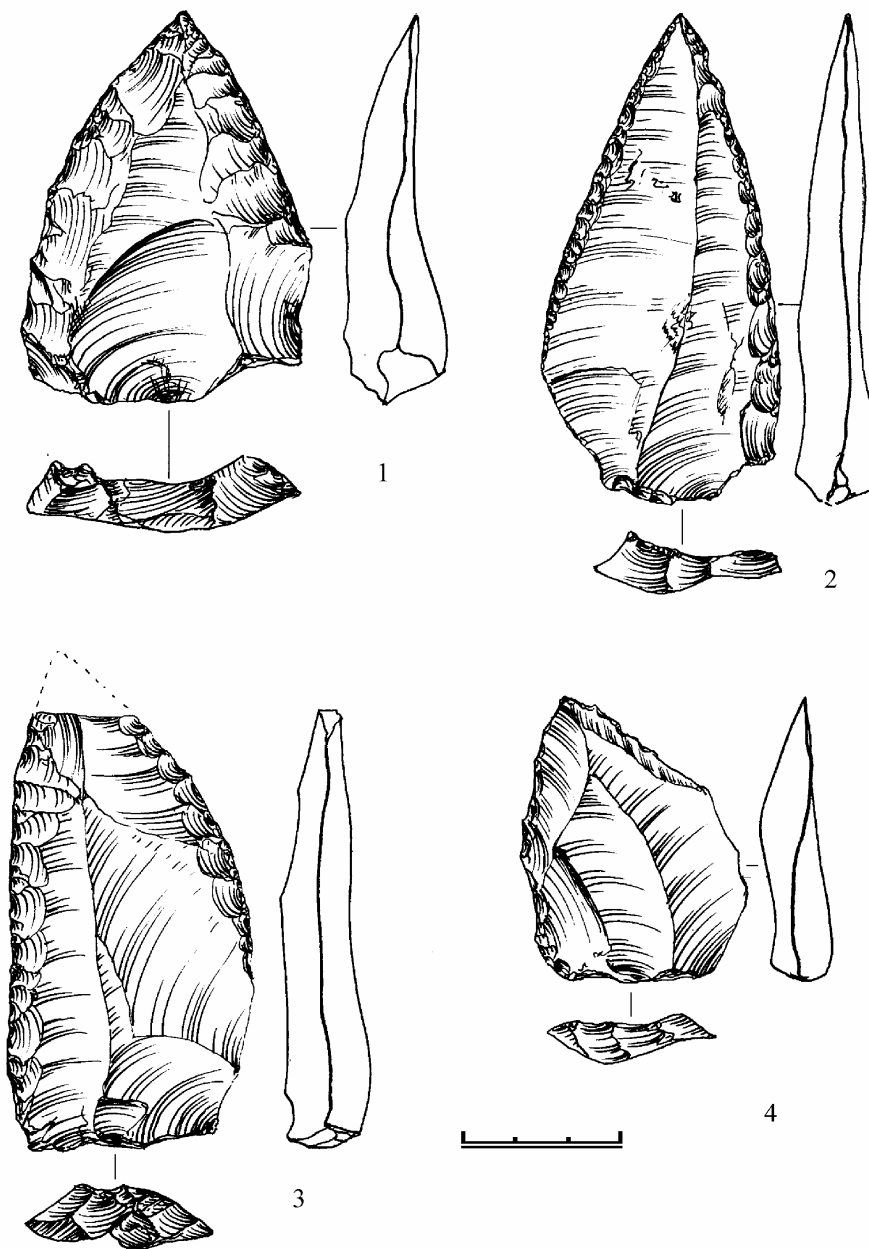

Рис. 3. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
 Fig. 3. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

мають вагомих доказів. Двобічні форми, якими вчений ілюструє статтю, є сумнівними і, звичайно, нехарактерними для цих індустрій. Забігаючи вперед, відзначимо, що жодних “рубил” у цих колекціях нами не виявлено. Насправді, це звичайні плоскі трикутні дископодібні нуклеуси.

Крім того, у кожній публікації О. Черныш згадує про т.зв. “терки” – гальки з девонського пісковика і вапняку. “11 предметів мають сліди використання як терок, товкачів чи відбірників. На них спостерігаються стерті грані, зірочки від ударів чи їх комбінація” [Черныш, 1987, с. 23].

Найповніший опис середньопалеолітичних колекцій молодовських поселень подано Олександром Панкратовичем в одній із ранніх його монографій, присвяченій власне пам’яткам муст’є Придністер’я [Черныш, 1965], проте ці описи загалом повторюються у пізніших роботах

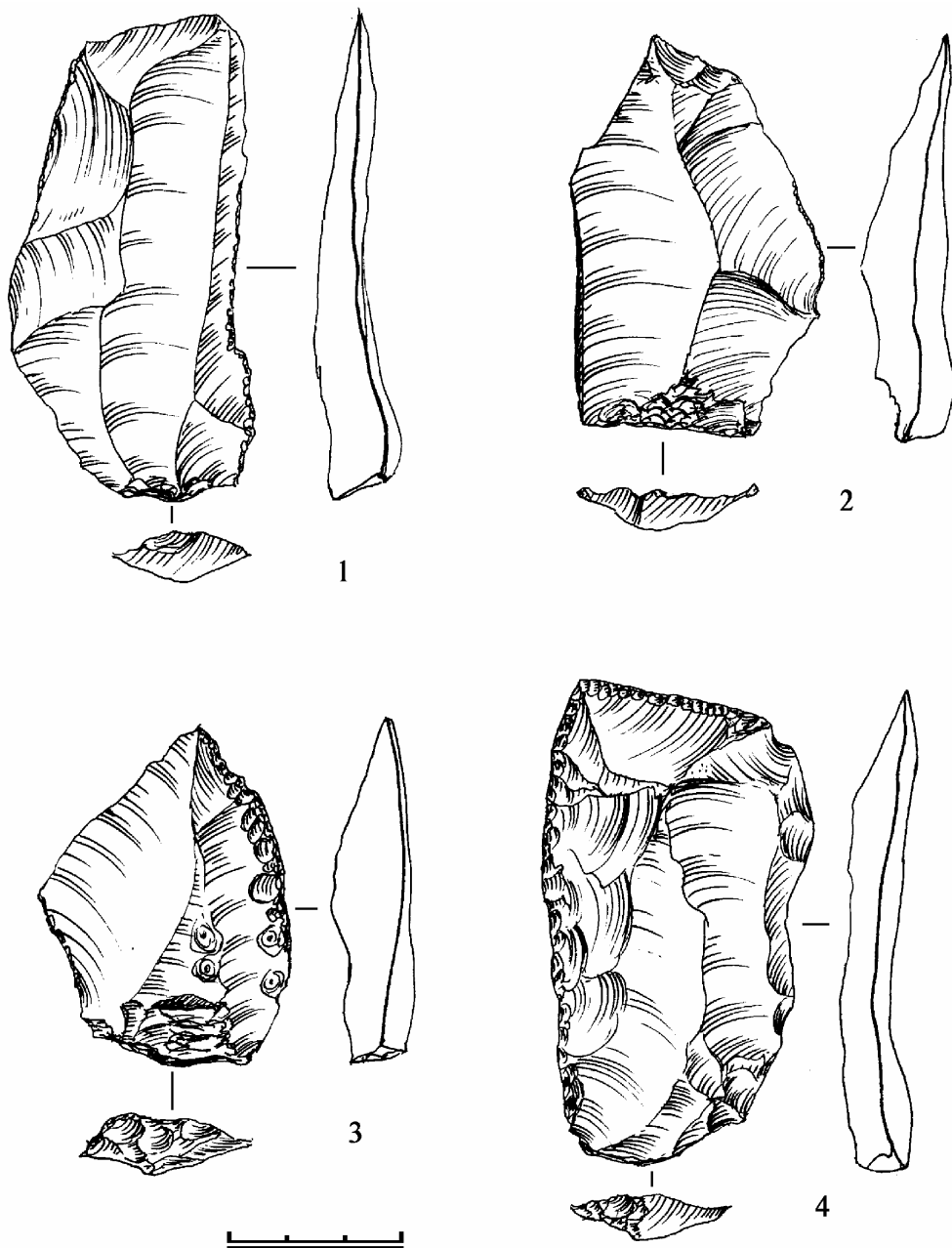

Рис. 4. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
 Fig. 4. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

з деякою відмінністю в цифрових показниках, але з тими ж самими висновками і (не досить якісними) рисунками кількох десятків знарядь.

Оце фактично і уся інформація про сколи заготовки та знаряддя 11-го шару Молодового V (за О. Чернишом).

Подібна, дуже узагальнена картина молодовського левалуа окреслена в першому випуску багатотомного видання “Археология СССР” – “Палеолит СССР” за 1984 р. (відповідальний редактор тому П. Борисковський). Тут для середньодністровського мустьє виділено лише одну ілюстрацію [Праслов, 1984, рис. 60] з контурним рисунком решток мустьєрського житла і декількох знарядь з 4-го шару Молодового I. Прочитуємо висновок Н. Праслова щодо мустьє Молодового I і V (уся характеристика середнього палеоліту Придністер’я вміщується в один невеликий абзац). “...в молодовських пам’ятках усі знаряддя виготовлені на тонких

пластинчастих заготовках – на пластинах і пластинчастих відщепках і рідко – на відщепках. Ретуш, як правило, неглибока, крайова, часто лише легко укріплює гострий край і не заходить далеко на площину знаряддя. Представлена серія типових левалуазьких вістер майже без додаткової обробки” [Праслов, 1984, с. 109]. Чи насправді існує міф щодо “серії левалуазьких вістер Молодового”, як стверджує В. Усик [Усик, 2003, с. 36], чи, можливо, тут представлена

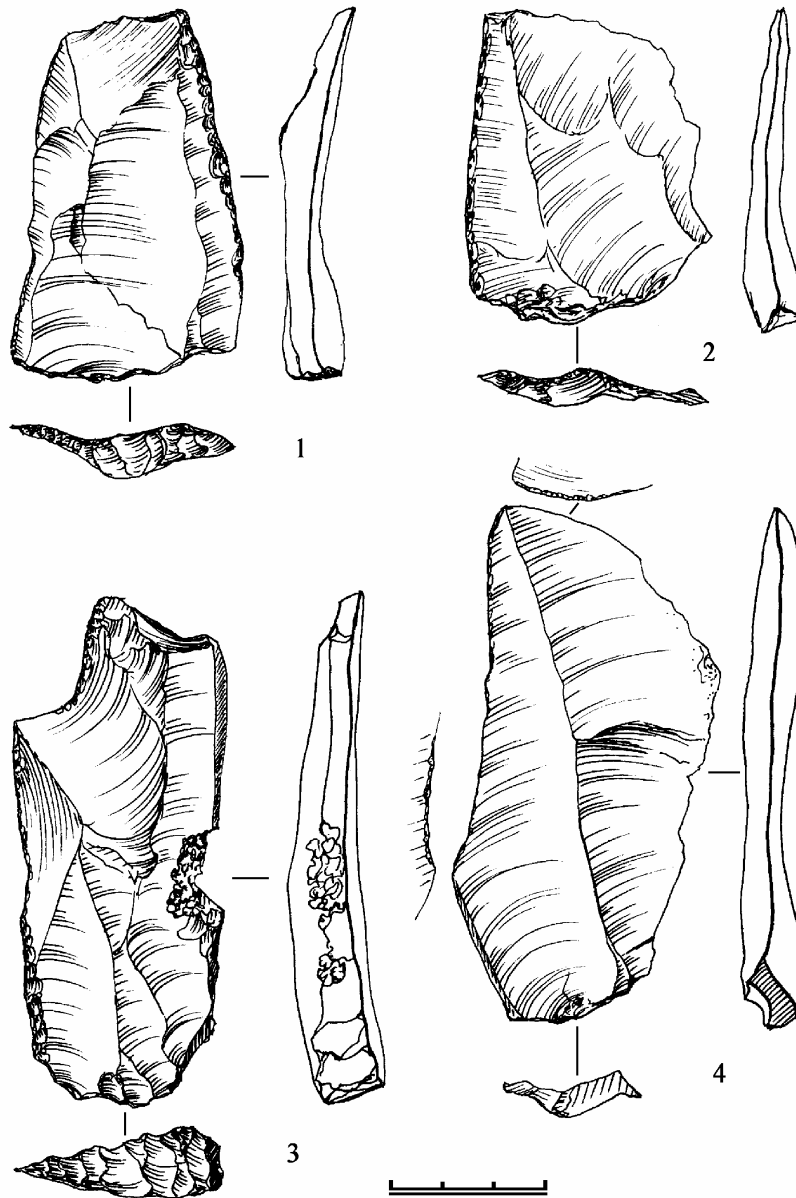

Рис. 5. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
Fig. 5. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

дещо ідеалізована ситуація досить складної (неоднозначної) техніко-типологічної картини мустьєрських індустрій на Середньому Дністрі?

Нижче розглянуто комплекс знарядь та сколів-заготовок шару 11 Молодового V за класифікаційною процедурою. В основу аналізу взято ознаки, які легко може перевірити кожен дослідник.

Це, найперше, параметри – головні загальновизнані розміри за віссю розщеплення сколу і їх співвідношення – пропорції. Уже сам поділ на відщепи і пластини є розмежуванням за найвагомішими пропорціями. Проведено також розподіл на відщепи *сильно видовжені*

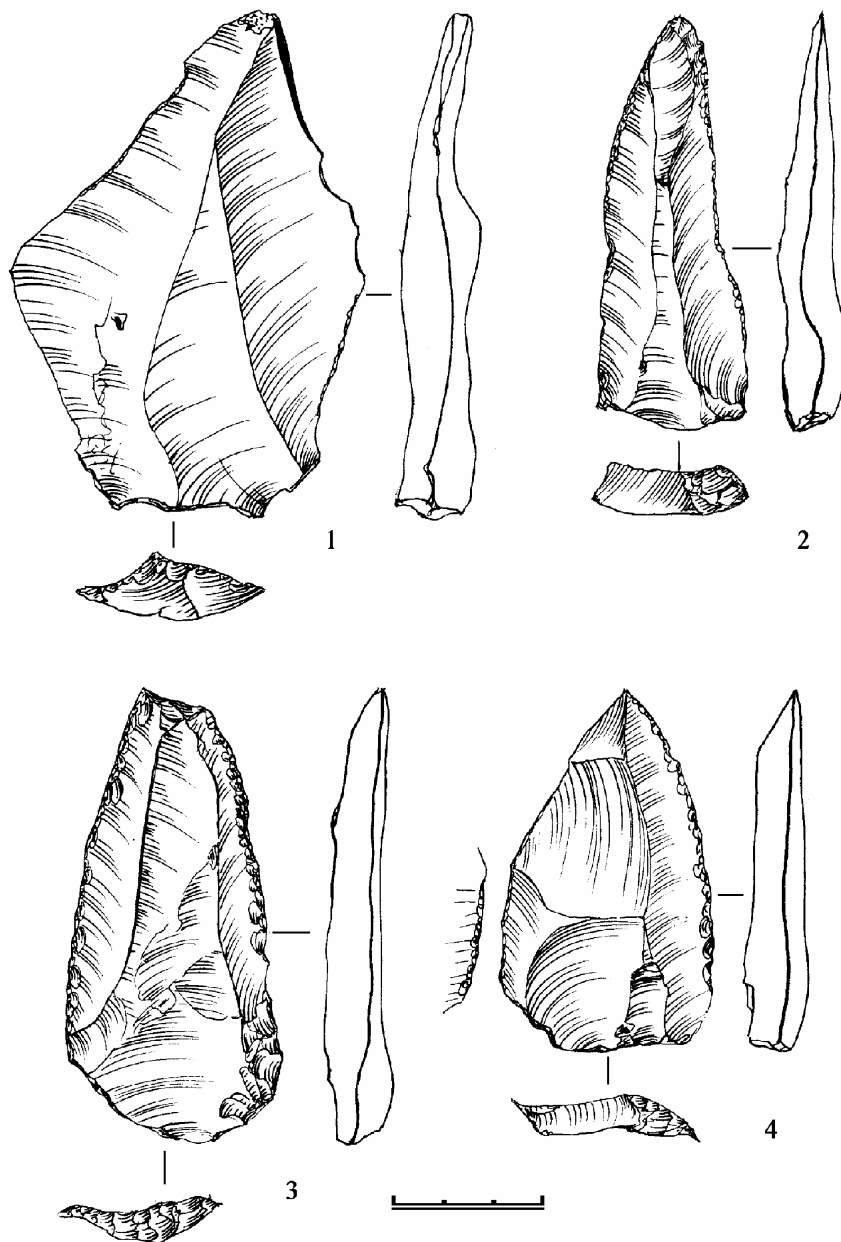

Рис. 6. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
 Fig. 6. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

(довжина більша від ширини в півтора рази, але не більше, ніж вдвічі); *слабо видовжені* (ширина менша від довжини в межах пропорцій – від 1,0 до 1,5), *вкорочені* (ширина більша за довжину), а також пластини *видовжені* (довжина перевищує ширину в 2 рази, але не більше, ніж втричі); *сильно видовжені* (довжина перевищує ширину в 3 рази і більше).

Так само поділ на три категорії за розмірами: *великі* (більше 7 см в поперечнику – за найбільшою довжиною чи шириною), *середні* (від 4 до 7 см) і *дрібні* (від 2 до 4 см) сколи (відщепи і пластини) є важливою класифікаційною операцією, яка забезпечує вихід на соціально-історичні висновки (функціональне призначення тих чи інших знарядь тощо). Безперечно важливим є поділ за формою та попереднім ограненням сколу-заготовки, за підправкою ударних площадок, за виглядом робочого краю знаряддя чи крутизною підгостреного леза. Ми не будували єдиної супідрядної моделі класифікації, оскільки не бачимо прямої залежності між різними ознаками в формі, пропорціях, розмірах, а також техніці

первинної та вторинної обробки. На наше переконання, деталізований аналіз повного гомогенного комплексу кам'яних виробів того чи іншого поселення за цими головними ознаками дасть змогу застосувати порівняльну характеристику поміж різними пам'ятками, віддаленими територіально чи хронологічно. Таким чином можна буде віднайти як спільні, так і чужорідні елементи традиційної культури, починаючи з ранніх періодів палеоліту.

Колекція з досліджень О. Черниша у 1958–1964 рр.*

Загальна колекція кам'яних виробів (6030 екз.) складається з таких головних категорій:

нуклеуси – 70 (1,5 %) (відсотки тут і далі вираховані на рівні загальної колекції);
 пренуклеуси – 19 (0,3 %);
 знаряддя – 188 (3,1 %);
 сколи левалуа (пластини і відщепи) – 698 (11,6 %);
 пластини нелевалуа – 905 (15 %);
 відщепи нелевалуа – 2320 (38,5 %);
 скалки-луски (вироби чи фрагменти менше 2 см в поперечнику) – 1644 (27,3 %);
 природні уламки кременю (без слідів спеціального розщеплення) – 151 (2,5 %);
гальки пісковика (розтирачі, відбійники, ретушери?) – 35 (0,6 %)

Всього: 6030 предметів (100 %)

Гальки пісковика зі слідами використання можна було би включати до категорії знарядь праці, але в такому випадку була би порушена цілісна картина виробничого процесу розщеплення крем'яної сировини з метою отримання власне знарядь праці з кременю. Змінився би відсоток знарядь на рівні кам'яного комплексу, що недопустимо на рівні логічних операцій.

ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ КРЕМ'ЯНОГО КОМПЛЕКСУ – 188 екз.

Поділяються на такі категорії за ймовірним функціональним призначенням, величиною і формою робочого краю:

ножеподібні –	112 (59,6 %);
скреблоподібні –	25 (13,3 %);
вістря-гостроконечники –	24 (13,1 %);
різаки –	12 (59,6 %);
скобелі –	8 (4,2 %);
зубчасті –	2 (1,0 %);
скребкоподібні –	2 (1,0 %);
раклети-скребельця –	2 (1,0 %);
<u>стамескоподібні –</u>	<u>1 (0,5 %).</u>

Всього: 188 екз. (100%)

За вихідними заготовками на левалуазьких сколах виготовлено 176 екз. знарядь (93,6 %), на нелевалуазьких сколах – 12 (6,4 %).

Знаряддя на левалуазьких заготовках за пропорціями розкладені на групи пластин – 81 (43,0 %) і відщепів – 95 (57,0 %).

Знаряддя на відщепах левалуа (95 екз. / 100 %) за характером попереднього огранення поділені (пояснення термінології [див.: Гладилін, 1976; Ситник, 2000, с. 41–79]) на такі типи:

радіальних – 18 (18,9 %);
 радіальних термінально-крайових – 2 (2,1 %);
 конвергентних – 16 (16,8 %);
 конвергентних вторинних – 11 (11,6 %);
 конвергентних термінально-перехресних – 4 (4,2 %);
 паралельних – 11 (11,6 %);
 паралельних термінально-перехресних – 4 (4,2 %);
 паралельних термінально-крайових – 4 (4,2 %);

*Фонди Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

паралельних природно-обушкових (дебордан) – 4 (4,2 %);
 паралельних штучно-обушкових (дебордан) – 7 (7,4 %);
 паралельних біпоздовжніх – 9 (9,5 %);
 паралельно-радіальних – 2 (2,1 %);
 бракованих вторинних – 3 (3,2 %).

За характером оформлення (чи неоформлення) ударних площадок ці заготовки (95 екз.) підрозділяються на такі підтипи: природні – 1, плоскі – 17, грубопідправлені – 8, поздовжньо-підправлені – 3, двогранні – 10, багатогранні – 5, фасетовані частково – 2, фасетовані прямі – 26, фасетовані випуклі – 15, фасетовані вигнуті – 5, невизначені – 3.

За формою вони поділяються на підтипи: округлих – 5, овальних – 19, чотирикутних – 26,

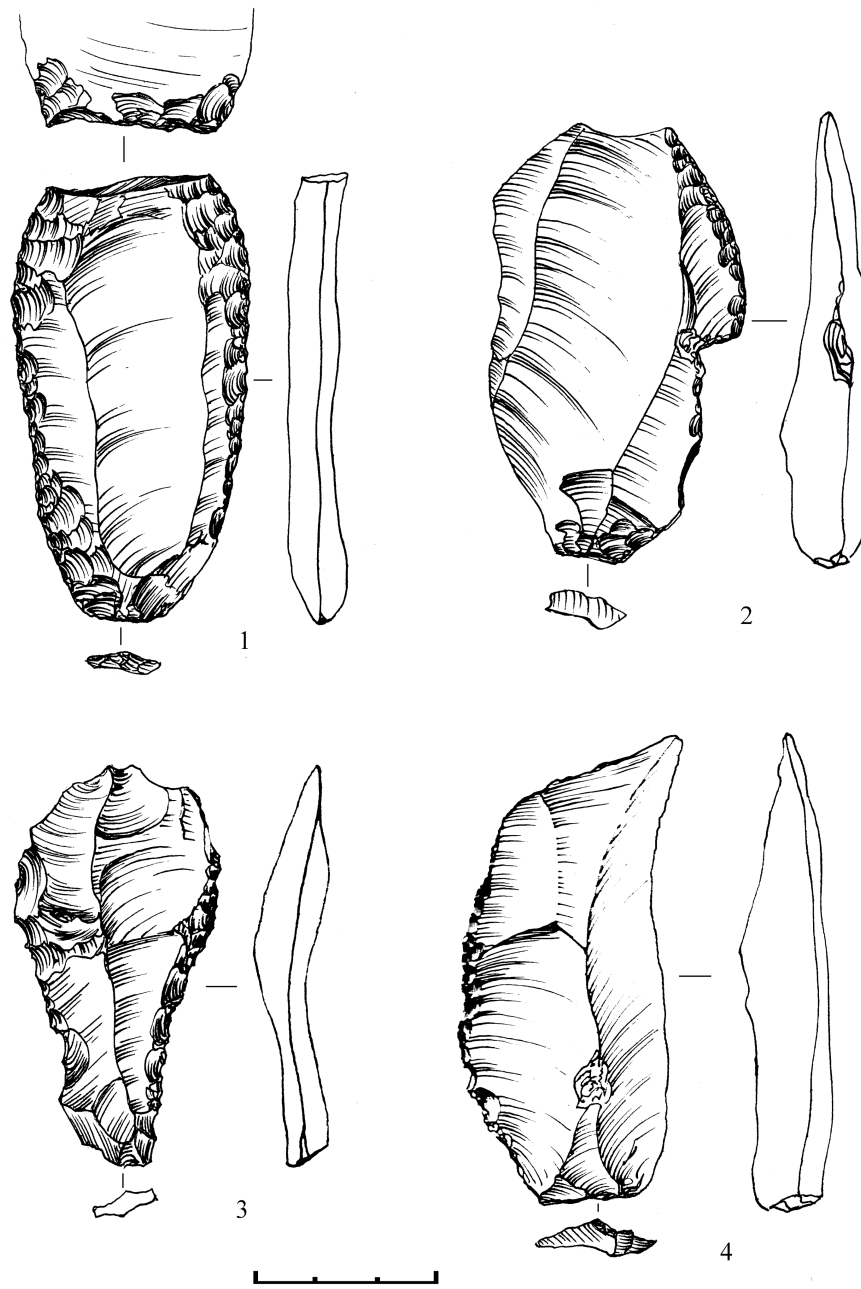

Рис. 7. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
 Fig. 7. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

трикутних – 33, аморфних – 12; за пропорціями – сильновидовжені – 55, середньовидовжені – 36, вкорочені – 4.

Спостерігається досить високий відсоток предметів з “перебором” – підправкою карнизу між ударною площадкою і площиною розщеплення. Зафіксовано 34 відщепи левалуа з “перебором”, що становить 35,7 %.

Левалуазькі пластинчасті заготовки, з яких виготовлені знаряддя, нараховують 81 предмет.

Їх площини розщеплення класифікуються таким чином: радіальні – 7, конвергентні – 5, конвергентні вторинні – 11, конвергентні термінально-перехресні – 2, паралельні – 12, паралельні термінально-крайові – 2, паралельні термінально-перехресні – 9, паралельні природно-обушкові – 7, паралельні штучно-обушкові (дебордан) – 4, паралельні біпоздовжні – 10, паралельно-перехресні – 6.

За способами підправки ударні площадки поділяються на природні (1), пласкі (5), грубопідправлені (2), поздовжньо-підправлені (7), двогранні (13), багатогранні (2), мікроплощини (2), фасетовані прямі (24), фасетовані випуклі (22), невизначені (3).

За формою ці вироби можна розкласти на групи овальних – 22, чотирикутних – 16, трикутних – 27, аморфних – 16;

за пропорціями – на видовжені 64 і сильновидовжені – 17.

ТИПОЛОГІЯ

Ножеподібні знаряддя – 112

У переважній більшості це левалуазькі пластини і відщепи. У меншій мірі використані сколи зі стрічкою жовтової кірки по одному з поздовжніх країв чи сколи дебордан. За наявністю (чи відсутністю) природно чи штучно виготовленого обушка-площини ножі поділяються на такі типи:

- дволезові клинки – 67 екз.;
- з природним обушком – 15 екз.;
- з притупленим ретушню обушком – 3 екз.;
- з обушком “дебордан” – 8 екз.;
- з обушком-площадкою – 19 екз.

Ножі дволезові – 67.

На пластинах – 30 екз., на відщепках – 37 екз. Усі – левалуазькі сколи з двома гострими поздовжніми краями, на яких фіксується серія слідів у вигляді зазубрин, дрібних заломлень, мікроретуші і локалізованої підретушовки робочих країв, в окремих випадках – суцільної формотворчої ретуші.

За технікою попереднього огранення сколи поділяються на групи:

- пластин паралельних, з двогранною спинкою – 10 екз. (рис. 5, 4);
- пластин паралельних, з багатогранною спинкою – 7 екз. (рис. 4, 1);
- пластин конвергентних, так зв. вторинних (з центральним трикутним негативом за віссю розщеплення) – 6 екз. (рис. 8, 3);
- відщепів паралельних двогранних – 5 екз.;
- відщепів паралельних багатогранних – 15 екз.;
- відщепів конвергентних вторинних – 9 екз.;
- відщепів паралельно-радіальних – 9 екз.

Робочі краї майже завжди ледь випуклі, рідко – сильно випуклі чи “строго” прямі. Багато ножових лез мають звивисто-хвилястий профіль – натуральні обриси скола-заготовки без вторинного вирівнювання.

Сліди на робочих ділянках:

- у вигляді суцільної дрібної крайової чи локалізованої ретуші – 15 екз. (рис. 11, 1).
- у вигляді мікроретуші – 34 екз.
- без ретуші, але зі слідами застосування у роботі – 18 екз.

Розміри: найбільша довжина – 10 см, найменша – 5 см. Переважна більшість ножів “вкладаються” у параметри 7–8×4–5×1–1,5 см. За формою переважають речі овально-трикутних обрисів, менше чотирикутних, зрідка трапляються підокруглі.

Майже усі ударні площадки дрібнофасетовані.

Ножі з обушком-площадкою – 19.

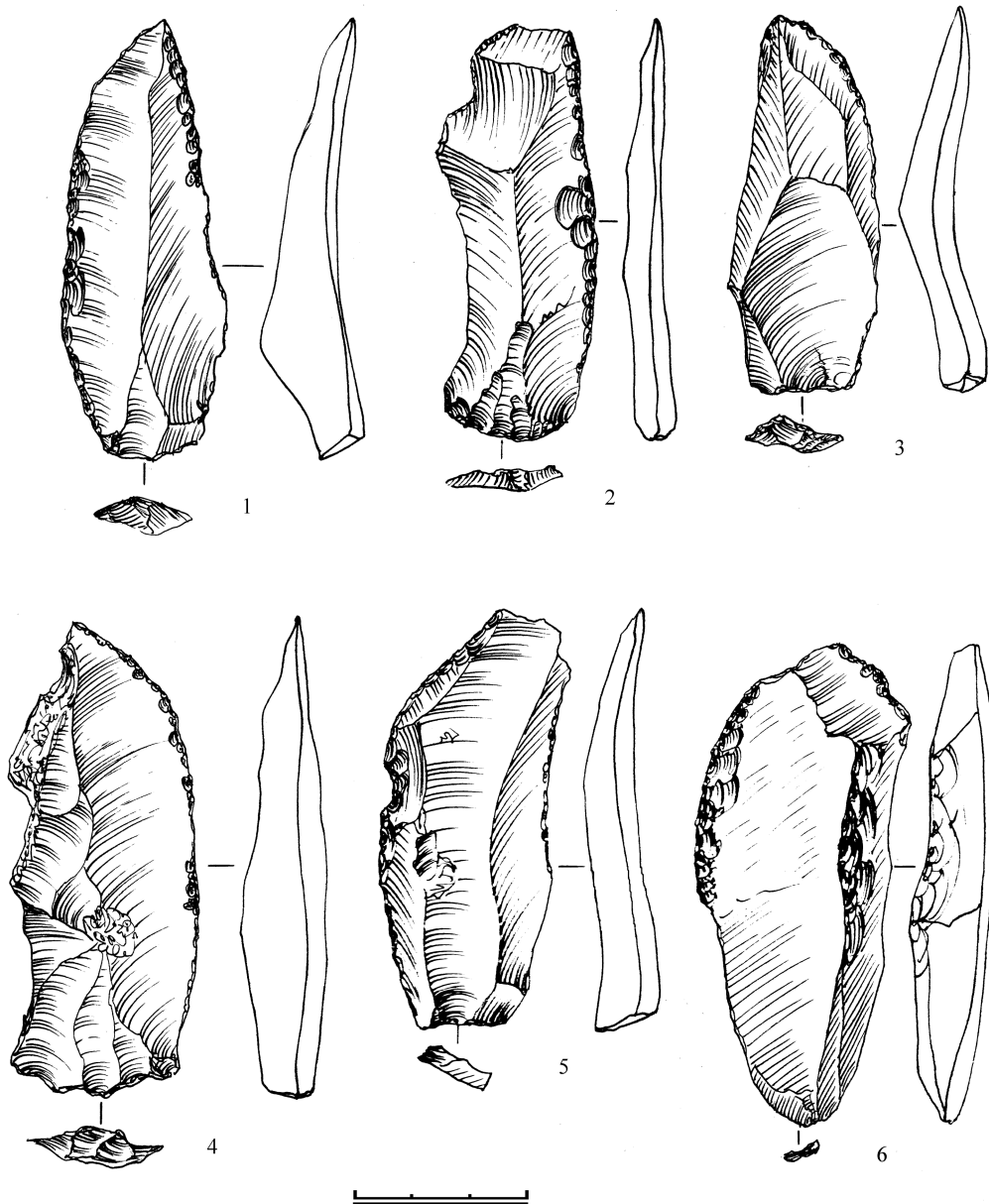

Рис. 8. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
Fig. 8. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

За характером заготовок поділяються на пластини – 6 екз. і відщепи – 13 екз. Обушки-площадки бувають суцільними на усю довжину скола-заготовки – 10 екз. (рис. 12, 2) і локалізовані – 9 екз. (у базальній частині – 3 (рис. 4, 2), у термінальній – 6).

Усі сколи – левалуазькі заготовки.

За формою робочих країв поділяються на типи:

- поздовжньо-випуклих – 11 екз.;
- поздовжньо-прямих – 5 екз.;

- поздовжньо-ввігнутих – 1 екз.;
- поздовжньо-хвилястих – 2 екз.

Одна пластинчаста заготовка має розміри 11,5 см у довжину, найменший інструмент – 5,5 см. Середні ужиткові розміри: 7×4×1,2 см. Дрібну ретуш на лезах мають 3 предмети, мікроретуш – 7, без ретуші – 9 екз.

Ножі з природним обушком – 15.

Обушок з лівого боку – 9 екз.; обушок з правого боку – 6 екз.; на пластинах – 8 екз.; на відщепках – 7 екз. Лише один ніж виготовлений з туронського чорного кременю, решта – з сеноманського. Більшість обушкових елементів з сеноманської породи – це груба (горбкувата) вапнякова кірка з кальцитовими патьоками (рис. 10, 1). Усі такі обушки містяться на крайовій торцевій зоні заготовки і слугують зручним акомодативним засобом.

Ножі з мікроретушню на лезах – 8 екз.; з крайовою дрібною ретушню – 3; без ретуші, але зі слідами використання – 3 екз.

За формою робочих країв розглядувані ножеподібні інструменти поділяються на типи:

- поздовжньо-вишуклих – 9 екз. (рис. 8, 4; 9, 4; 11, 5)
- поздовжньо-прямих – 3 екз.;
- поздовжньо-звивистих – 3 екз. (рис. 12, 4).

За розмірами тільки один інструмент (пластина) має довжину, більшу 12 см, усі інші – від 6 до 9 см.

Ножі з обушком-дебордан – 8.

Вони мають вигляд багатогранного сектора ударної площадки дископодібного нуклеуса. З них 5 – на пластинах, 3 – на відщепках. Усі – на заготовках левалуа. Як і в попередніх варіантах, ножі поділяються на типи:

- поздовжньо-вишуклих – 4 екз.;
- поздовжньо-прямих – 1 екз.;
- поздовжньо-звивистих – 3 екз.

Переважають вироби довжиною 7 см. Мікроретуш помітна на лезах 4-ох ножів; так само 4 ножів не мають ретуші, але вони демонструють характерні сліди використання. Ребристі і багатогранні обушки також поділяються на ледь вишуклі (3) і прямі (5).

Ножі з притупленим ретушню обушком – 3 екз.

Усі три предмети виготовлені на левалуазьких пластинчастих відщепках паралельного виду розщеплення (6–7 см довжиною). Типи:

- поздовжньо-прямі – 2 екз. (рис. 10, 5);
- поздовжньо-вишуклі – 1 екз.

Обушки в двох випадках притуплені крутою перлинною ретушню (один – лише наполовину), в одному випадку – частково зубчастою, заломчастою ретушню. Можливо, що акомодативні ділянки обушків слугували також і для різання чи скобління (?).

Скребла – 25

Виділені за умови наявності напівкрутої розповсюдженої широкої ретуші, або ж дрібної крутої ретуші на робочих краях заготовок. Лежа скребел переважно широкі вишуклі чи ввігнуті, іноді – хвилясто-звивисті. Заготовками слугували як левалуазькі (18), так і нелевалуазькі (7) сколи.

Типи:

- поздовжньо-вишуклі (прості) – 14 екз. (рис. 4, 3; 9, 1; 10, 6; 11, 2, 3; 12, 3)
- поздовжньо-прямі – 3 екз. (рис. 5, 2);
- поздовжньо-звивисті – 2 екз.;
- поздовжньо-ввігнуті – 2 екз. (рис. 10, 3);
- поздовжньо-вишуклі і ввігнуті – 2 екз. (рис. 10, 2);
- поздовжньо-вишуклі і прямі – 1 екз. (рис. 10, 4);
- поздовжньо-вишуклі і поперечно-прямі – 1 екз.

Серед *поздовжньо-випуклих скребел* присутні два вироби на великих масивних (до 3 см товщиною) сколах з залишками жовтої ніздрюватої кірки (рис. 12, 1). Ретуш на лезах підпаралельна, напівкрута, місцями зубчаста (рис. 7, 2). У функціональному відношенні ці знаряддя використовувались, очевидно, для різних операцій різання, скобління тощо. Одне скребло сформоване на типовій ребристій пластині (чи пластині дебордан) – рис. 8, 6. У якійсь мірі це знаряддя може належати до ножів зі штучним обушком і випуклим підгострим лезом.

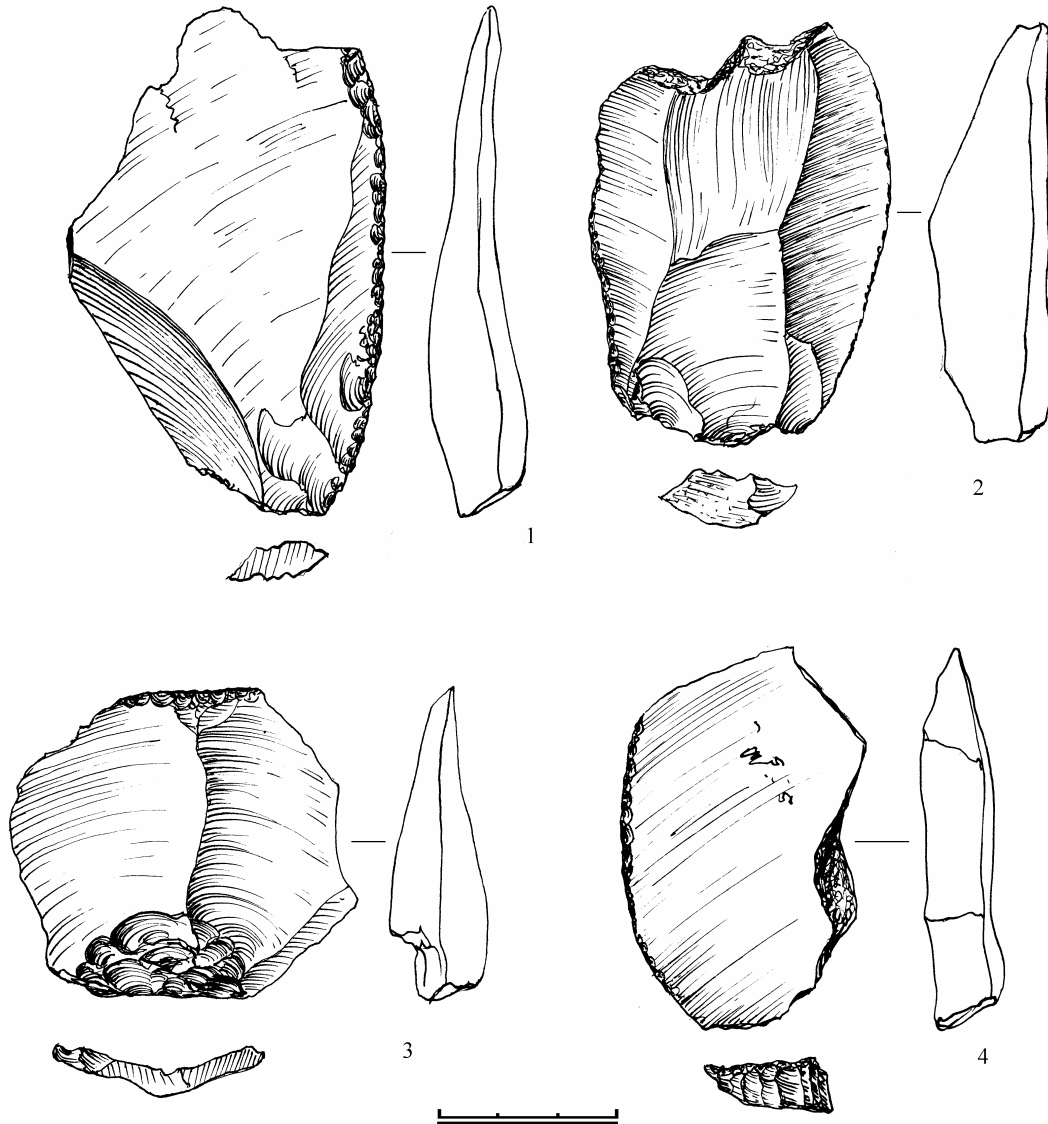

Рис. 9. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
Fig. 9. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

Типових скребел лише лише 7 (половина); інші 7 – дещо атипові за формою і характером локалізованих робочих елементів. Помітно, що левалузька традиція розщеплення впливала і на вторинне формування знарядь (рис. 8, 2). Більшість із скребел виготовлені на заготовках з випуклими робочими краями, які лише місцями підправлені суцільною крайовою ретушшю (рис. 7, 2).

Ретуш двох типів: 1) широка напівкрута, нанесена на потовщепі ділянки відщепів з високою спинкою; 2) вузька прикрайова, крута – на сколах (переважно, пластинах) тонких, з видовженим випуклим робочим краєм.

Поздовжньо-прямі скребла виготовлені:

- на пластині з обушком-гранню (рис. 5, 3);
- на пластинчастому левалуазькому відщепі (рис. 5, 1);
- на левалуазькому чотирикутному паралельно-радіальному відщепі. Робочі краї підправлені напівкрутою перлинною та паралельною ретушшю, що місцями змінюється на дрібнесеньку мікроретушну підправку.

Біпоздовжньо-виуклі скребла. Це пластинчасті заготовки, на обох випуклих поздовжніх краях яких нанесена широка суцільна напівкрута (різнокаліберна) ретуш. Один із інструментів первісно був гостроконечником (?), але після того, як гострий термінальний кінець обламався, знаряддя використовувалось як скребло (рис. 7, 1). Торець розлому підправлено “костюнківською підтескою”.

Поздовжньо-звивисті скребла – обидва на масивних левалуазьких відщепах з високою спинкою, на яких, йдучи за хвилястим краєм заготовки, нанесена дрібна суцільна крута ретуш (рис. 9, 2). Вироби атипові.

Поздовжньо-виуклі і ввігнуті скребла виготовлені на видовжених пластинах (дво- і трьохсхила) з одним випуклим і другим ввігнутим робочими краями (рис. 8, 5; 10, 2). Ретуш дрібна, крайова, подібна до перлинної, іноді – широка підпаралельна.

Поздовжньо-виукле і поперечно-прямі скребла сформоване на левалуазькому паралельному відщепі з радіальною підправкою термінального краю. Ретуш широка, регулярна, однорядна, вирівнююча розміщена на ледь випуклому поздовжньому і широкому поперечному краях. Знаряддя може бути атрибутоване і як ніж-різак (рис. 4, 4).

Гостроконечники (вістря) – 24.

Поділяються на вістря левалуазькі без ретуші (16), левалуазькі з дрібною крайовою підретушовкою (5) і гостроконечники “мустьєрські” з широкою формотворчою ретушшю (3).

Вістря левалуа без ретуші (16), але зі слідами використання у роботі до групи гостроконечників віднесені за умови наявності гострого проколюючого кінця на термінальному краю заготовки.

На пластинах – 10 екз., на відщепах – 6 екз.

Типи:

- паралельно-конвергентні (вторинні) з трикутним негативом попереднього зняття – 10 екз.;
- радіальні – 1 екз.;
- конвергентні двогранні – 2 екз. (рис. 11, 4);
- конвергентні багатогранні – 3 екз.

На загал, це трикутні, термінально-гострокутні левалуазькі відщепи, серед яких переважають зняття біпоздовжнього паралельного (для вістер) огранення (10) і конвергентного трикутного (6).

Вістря левалуа з дрібною крайовою ретушшю – 5.

Типи:

- радіальні трикутні на відщепах приземистих пропорцій, з фасетованими ударними площадками і локальною підретушовкою однієї з бічних сторін – 2 екз. (рис. 6, 4; 3, 4);
- конвергентні вторинні на пластинах з локалізованою ретушшю обох поздовжніх країв – 3 екз. (рис. 8, 1; 6, 2).

Гостроконечники мустьєрські широкоретушовані – 3 екз.

Усі належать до типу трикутних конвергентних вторинних чи ребристо-двосхилих знарядь на левалуазьких заготовках. Перший має приземисті обриси і широку багатогранну відбивну площадку (рис. 3, 1). Обидва поздовжні боки підправлені і вирівнені широкою паралельною (місцями лусковою) ретушшю, що формує гострий проколюючий кінець. Це класичний тип гостроконечника мустьє на яскравому вторинному відщепі левалуа (його рисунок багато разів опублікований О. Чернишом).

Друге знаряддя належить до гостроконечників витягнутих пропорцій перо- чи листоподібної форми в плані (однобічних), на конвергентному двосхилому відщепі левалуа (рис. 3, 2). Гострий термінальний край сформований за рахунок прикрайової суцільної крутої і напівкрутої ретуші.

Ще один предмет цієї групи – на вторинному конвергентному відщепі – має зламаний гострий кінець (рис. 6, 3).

Різаки – 12. Відрізняються від ножів наявністю міцного гострого (спеціально підретушованого) робочого краю на куті поздовжнього і скісного поперечного боків (чи на куті двох поздовжніх країв підтрикутної заготовки).

Типи:

- термінально-кутові, дорсальні – 5 екз. (рис. 11, 7);
- термінально-серединні гострокутні дорсальні – 4 екз.;
- термінально-серединні плоскі дорсальні – 3 екз (рис. 11, 6).

На левалуазьких пластинах – 7 екз., на левалуазьких відщепах – 5 екз.

Скобелі – 8 екз. На пластинах левалуа – 6 екз., на відщепах левалуа – 2 екз. Комплекс знарядь невиразний (лише одне знаряддя типове). Типи:

- поздовжні дорсальні – 6 екз.;
- поздовжньо-базальні дорсальні – 1 екз.;
- поздовжньо-термінальні вентральні – 1 екз.

Виймки переважно неглибокі (0,3–0,4 см) і неширокі (1–1,5 см), підправлені напівкрутою і крутою ретушшю. Цікаво, що такі виїмки формувались на гострих лезах сколів.

Зубчасті знаряддя – 2 екз. Належать до типів поздовжньо-випуклих (1) і біпоздовжньо-випуклих (1). Це пластина левалуа радіального типу, овальна, ретушована зубчастою (заломленою) ретушшю майже по всьому периметру і трикутний вторинний відщеп з локалізовано зубчастою підправкою (рис. 7, 3).

Скребокподібні знаряддя – 2 екз. Це термінально-кінцеві поперечно-випуклі атипові скребки на левалуазьких сколах (в загальних рисах нагадують скребки верхнього палеоліту). На обох поздовжніх боках спостерігається дрібна локалізована мікро ретуш (рис. 9, 3).

Раклети – 2 екз. Два левалуазьких паралельно-поздовжніх відщепи округлої і овальної форми невеликих розмірів можуть трактуватись як скребельця (раклети). Належать до типів поздовжньо-випуклих і поздовжньо-ввігнутих знарядь. Ретуш дрібна, перлинна, суцільна.

Стамескоподібне знаряддя – 1 екз. Виготовлене на левалуазькому конвергентно-вторинному трикутному відщепі з косозрізаним гострим термінальним кінцем, торець якого ретушований напівкрутими фасетками з дорсальної сторони. Може належати до типу термінально-косозрізаних, дорсальних, круторетушних.

ЛЕВАЛУАЗЬКІ СКОЛИ – 688 екз. (вироби без слідів вторинної обробки).

Поділяються на пластини – 171, відщепи – 476, невизначені (переважно фрагментовані) сколи – 41 екз.

Левалуазькі пластини – 171 екз.

Розкладені на групи великих – 22, середніх – 141 і дрібних – 8.

Великі пластини – 22

За характером огранення поділяються на підгрупи радіально-крайових (1), конвергентних (2), паралельних (5), паралельних термінально-перехресних (2), паралельних поздовжньо-крайових (3), паралельних термінально-крайових (2), паралельних біпоздовжніх (2), ребристих (переоформлення нуклеуса) (5).

За способами підправки ударних площадок поділені на підгрупи: плоских (6), поздовжньо-підправлених (2), двограних (2), фасетованих прямих (6), фасетованих випуклих (6).

За формою – овальні (5), чотирикутні (7), трикутні (6), аморфні (4).

За пропорціями – легковидовжені (13), середньовидовжені (9).

З перебором – 11 екз., без – 11.

Середні пластини – 141

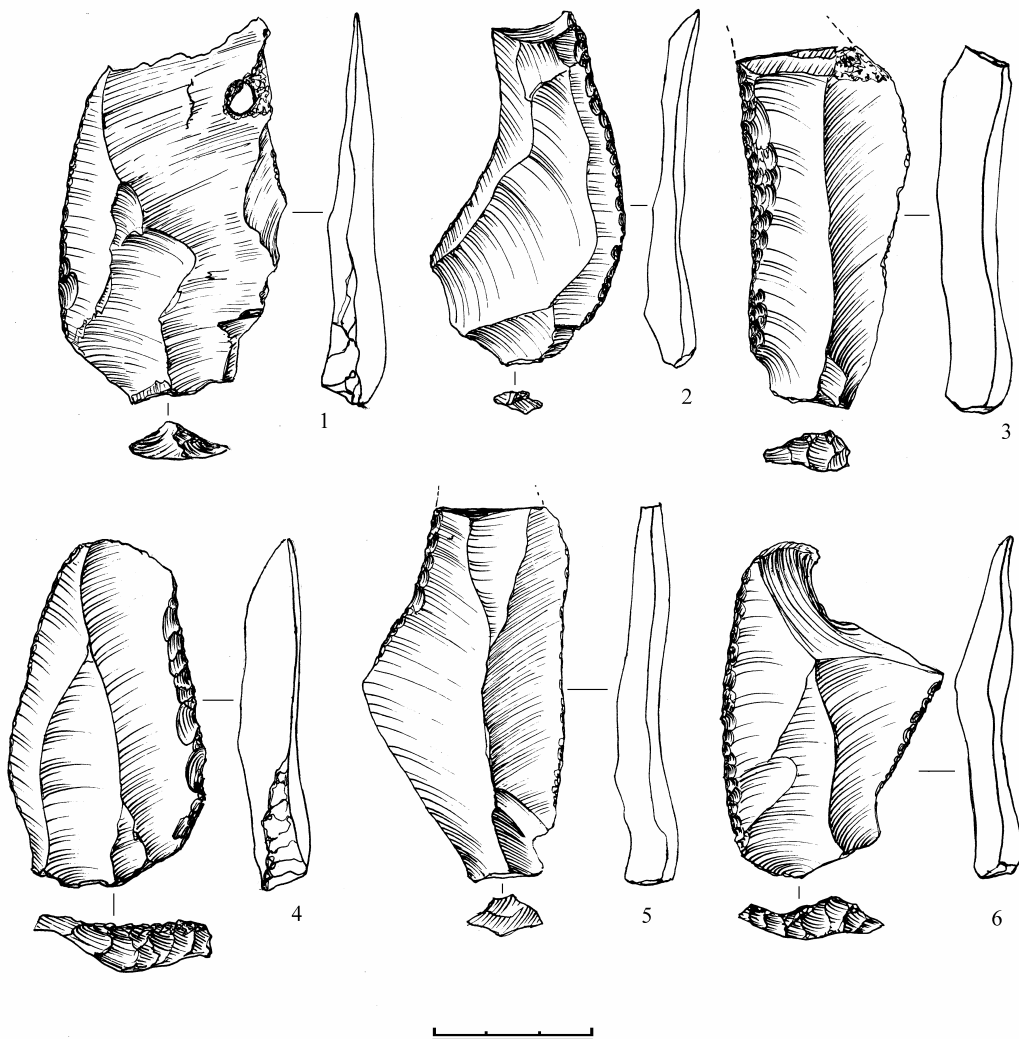

Рис. 10. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
Fig. 10. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

За *ограненням*: поділені на радіальні – 25 екз., паралельні – 33 екз., паралельні термінально-перехресні – 17 екз., паралельні термінально-крайові – 3 екз., біпоздовжні – 11 екз., реберчасті (дебордан) – 18 екз., паралельно-радіальні – 2 екз., конвергентні – 18 екз., конвергентні вторинні – 6 екз., конвергентні термінально-перехресні – 5 екз., конвергентні термінально-крайові – 3 екз.

За *характером ударних площадок* розмежовані на пласкі – 34 екз., поздовжньо-підправлені – 12 екз., грубопідправленні – 3 екз., двогранні – 10 екз., багатогранні – 3 екз., мікроплощинки – 5 екз., фасетовані – 63 (прямі – 33; випуклі – 25; вигнуті – 5); невизначені – 11 екз.

За *формою* розкладені на овальні – 35, чотирикутні – 40, трикутні – 46, аморфні – 20.

За *пропорціями*: це пластини слабовидовжені – 94; середньовидовжені – 39, сильновидовжені – 8.

За *перебором* представлено 37; без перебору – 93; невизначені – 11 екз.

Дрібні пластини – 8 екз.

За *ограненням* поділено на групи радіальних – 3 екз., поздовжньо-крайових – 1 екз., паралельних – 2 екз., паралельних термінально-перехресних – 1 екз., бракованих вторинних – 1 екз.

За ударними площадками це групи фасетованих випуклих – 1 екз., фасетованих прямих – 2 екз., двограних – 2 екз., грубопідправлених – 1 екз., плоских – 1 екз., мікроплощадкових – 1 екз.

За формою представлені підчотирикутні – 6 екз., аморфні – 2 екз.

Усі – слабовидовжені, “перебору” немає.

Левалузькі відщепи – 527 екз.

Великі відщепи – 27 екз.

За способом огранення поділяються на такі типи:

радіальних – 11 екз., радіальних термінально-крайових – 3 екз., паралельних поздовжніх – 2 екз., паралельних термінально-крайових – 2 екз., паралельних біпоздовжніх – 2 екз., конвергентних – 3 екз., конвергентних вторинних – 2 екз., бракованих нуклеоподібних – 2 екз.

За формою великі відщепи розділено на підокруглі – 1 екз., підовальні – 10 екз., підчотирикутні – 8 екз., підтрикутні – 4 екз., аморфні – 5 екз.

Ударні площадки відщепів такі: плоскі – 3 екз., грубопідправлені – 1 екз., поздовжньо-підправлені – 3 екз., двогранні – 2 екз., багатогранні – 2 екз., мікроплощинки – 1 екз., фасетовані – 15 екз.

Пропорції: видовжені – 22, слабовидовжені – 4, вкорочені – 1.

Середня величина таких заготовок: $8 \times 5 \times 1,5$ см.

З “перебором” – 8 екз., без – 19 екз.

Відщепи левалу середні – 355 екз.

За ограненням: поділені на радіальні – 83 екз., радіальні термінально-крайові – 8 екз., радіально-обушкові “дебордан” – 10 екз., конвергентно-радіальні – 4 екз., паралельні – 80 екз., паралельні термінально-перехресні – 21 екз., паралельні біпоздовжні – 5 екз., паралельні штучно-обушкові (дебордан) – 7 екз., паралельні природно-обушкові – 5 екз., паралельні термінально-крайові – 4 екз., конвергентні – 62 екз., конвергентні термінально-крайові – 2 екз., конвергентні термінально-перехресні – 5 екз., конвергентні природно-обушкові – 3 екз., конвергентні вторинні – 15 екз., браковані вторинні – 22 екз., браковані нуклеоподібні – 9 екз.

За характером ударних площадок визначено такі групи: природні – 3 екз., дорсально-пласкі – 43 екз., поздовжньо-підправлені – 14 екз., двогранні – 41 екз., багатогранні – 26 екз., мікроплощинки – 16 екз., грубопідправлені – 12 екз., фасетовані випуклі – 87 екз., фасетовані прямі – 77 екз., фасетовані вигнуті “шапо” – 22 екз., невизначені – 14 екз.

За формою: підокруглі – 25 екз., підовальні – 74 екз., підчотирикутні – 126 екз., підтрикутні – 82 екз., аморфні – 48 екз.

За пропорціями представлені видовжені – 207 екз., слабовидовжені – 134 екз., вкорочені – 4 екз.

З перебором – 102 екз., без – 253 екз.

Відщепи левалу дрібні – 94 екз.

За ограненням це радіальні – 32 екз., паралельні – 11 екз., паралельні термінально-перехресні – 5 екз., паралельні біпоздовжні – 2 екз., конвергентні – 12 екз., конвергентні вторинні – 11 екз., браковані вторинні – 21 екз.

За формою: підокруглі – 10 екз., підовальні – 16 екз., чотирикутні – 26 екз., трикутні – 24 екз., аморфні – 18 екз.

За способами оформлення ударних площадок виділені такі: плоскі – 13 екз., грубопідправлені – 5 екз., поздовжньо-підправлені – 6 екз., двогранні – 16 екз., багатогранні – 3 екз., мікроплощинки – 7 екз., невизначені – 1 екз., фасетовані – 43 екз.

За пропорціями: видовжені – 23 екз., слабовидовжені – 53 екз., вкорочені – 18 екз.

З перебором – 32 екз., без перебору – 62 екз.

Відщепи левалу фрагментовані – 41 екз. У подальшому не розглядаються.

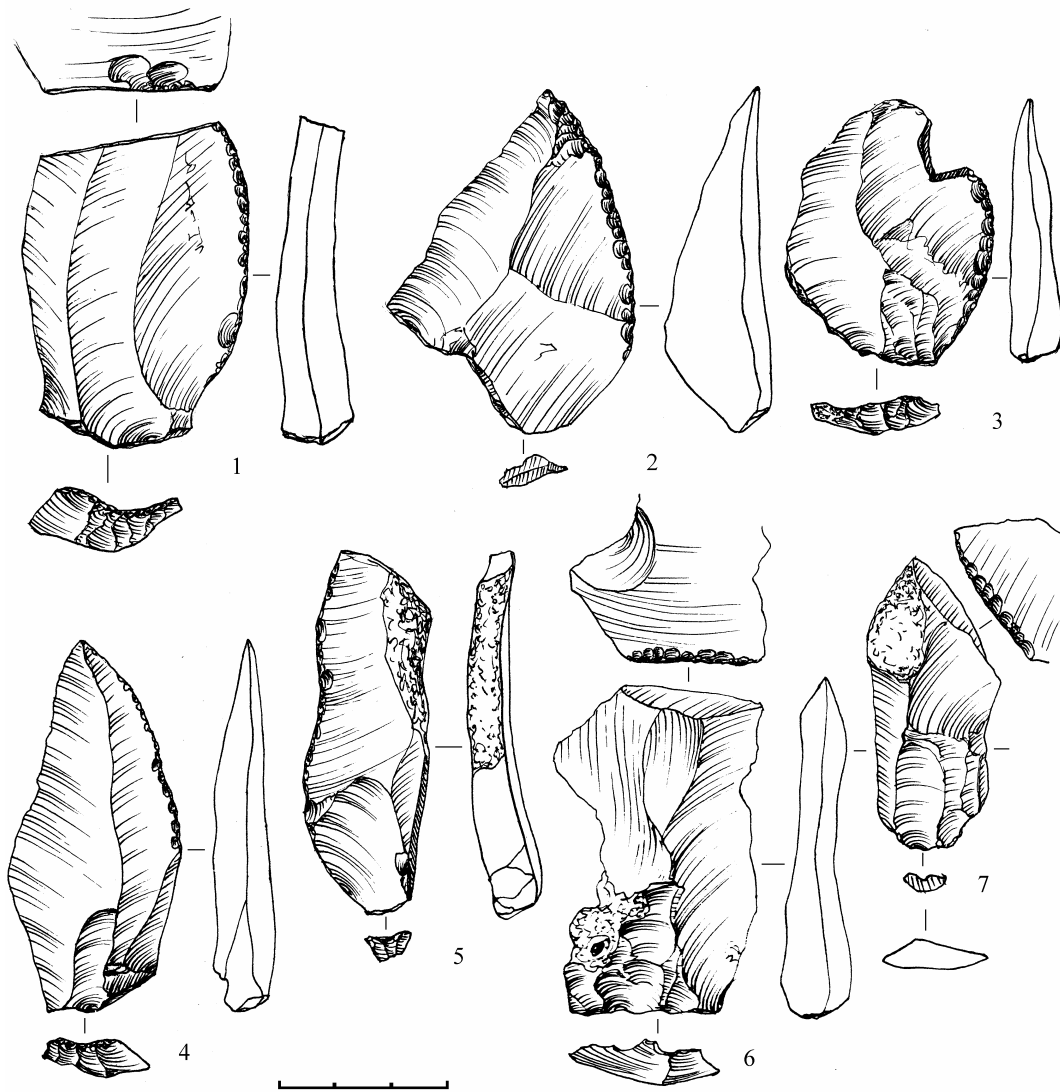

Рис. 11. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
Fig. 11. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

КОЛЕКЦІЯ З РОЗКОПОК МІЖНАРОДНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ В 1998–1999 РОКАХ*

У загальних рисах колекція може бути розчленована на такі головні категорії: пренуклеуси – 5, нуклеуси – 11, нуклеоподібні уламки породи – 8, левалуазькі сколи – 40 (пластини – 12; відщепи – 28), нелевалуазькі пластини – 49, нелевалуазькі відщепи – 105, дрібні скалки, луски – 82, уламки – 4, гальки пісковика крупні – 1, гальки дрібні алювіальні – 7. Всього: 314 предметів з каменю.

Левалуазькі сколи

У досліджуваній колекції вони нараховують 40 одиниць: 12 пластин і 28 відщепів.

Левалуазькі пластини великі (9), середні (3).

Левалуазькі пластини великі (9):

- радіальні (2) – з ребром у термінальній частині), серпоподібної і стрільчастої форми, середньовидовжені, з поздовжньо підправленими ударними площадками;

* Фонди Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

- паралельні типові (1), овальної форми, середньовидовжена, з фасетованою ударною площадкою і яскравим “перебором”;
- паралельні термінально-перехресні (2), серпоподібної і чотирикутної форми, середньовидовжені, з фасетованими ударними площадками;
- конвергентні вторинні (1), трикутної форми, сильновидовжених пропорцій, з поздовжньо-підправленою ударною площадкою;
- конвергентні типові (2), овальної форми, середньо- і сильновидовжених пропорцій, з двогранною і багатогранною ударними площадками (одна із пластин – ніж з обушком-площадкою, на поздовжньому краю якого фіксується дрібна підгострююча ретуш).

Левалузькі пластини середні (3)

За технікою розщеплення поділяються на конвергентні термінально-крайові (1), овальної форми, середньовидовжених пропорцій, з фасетованою ударною площадкою і на радіальні типові (2), чотирикутної форми, слабковидовжених пропорцій і фасетованими ударними площадками.

Левалузькі відщепи за вихідними розмірами розділені на групи великих (2), середніх (21) і дрібних (5).

Левалузькі відщепи великі (2):

- радіальний “дебордан” штучно-обушковий, чотирикутної форми, з фасетованою випуклою ударною площадкою;
- паралельного розщеплення (термінально зустрічного), чотирикутних обрисів, листоподібно-овальної форми, з пласкою ударною площадкою. На лівому поздовжньому краю простежується локалізована ввігнута ділянка з крутою ретушю (скребло ?).

Левалузькі відщепи середні (21):

- Радіальні типові (5). Один відщеп – яскраве знаряддя типу скобеля-скребла. Форма овальна (2), чотирикутна (3). Ударні площадки фасетовані (3), пласкі (1), невизначені (1).
- Паралельні типові (10). Форма овальна (2), чотирикутна (3), трикутна (2), невизначена (3). Ударні площадки: фасетовані (5), двогранні (1), пласкі (2), невизначені (2).
- Паралельні термінально-перехресні (2), чотирикутної форми, з фасетованими ударними площадками. На одному відщепі помітна мікроретуш.
- Паралельні біпоздовжні (1), чотирикутної форми, з фасетованою ударною площадкою.
- Конвергентні типові (1), трикутної форми (типу левалузьких “вторинних” вістер), з фасетованою ударною площадкою.
- Конвергентні термінально-перехресні (1), трикутної форми, з фасетованою ударною площадкою і яскравим “перебором”.
- Бракованих левалузьких “вторинних” (1), чотирикутної форми, з двогранною ударною площадкою.

Левалузькі відщепи дрібні:

- Радіальні типові (2), чотирикутної форми, з поздовжньо-підправленою і мікролітичною ударними площадками. Пропорції середні і слабковидовжені.
- Паралельні біпоздовжні (1), чотирикутної форми, з фасетованою ударною площадкою, середньовидовжених пропорцій.
- Конвергентні типові (1), трикутної форми, з пласкою ударною площадкою і “перебором”, середньовидовжених пропорцій.
- Бракованих левалузьких повторних (1), чотирикутної форми, з фасетованою ударною площадкою, слабковидовжених пропорцій.

Знаряддя

Класичних знарядь праці (із розповсюдженою формотворчою ретушшю) у колекції немає. Однак три левалузькі відщепи мають на своїх випуклих гострих краях дрібну “підретушовку” і сліди використання, що дозволяє нам класифікувати їх як знаряддя типу ножів. Останній відщеп моделюється із попередньо відщепленою пластиною, що посилює значення цього артефакту. Невеликий ніжик із обушком (фрагментований) також є типовим знаряддям у мустьєрських комплексах. Виявлено кілька “стрільчастих” заготовок. Вони виглядають не стандартизованим, а випадковим продуктом розщеплення, хоч за формою і напрямком попередніх знятть можуть бути віднесені до атипових вістер левалуа.

До знарядь необхідно зарахувати і дві піщаникові гальки (8×6×4 см) бочкоподібної форми зі слідами контрударів (“зернистість”) на вузькому поперечному торці.

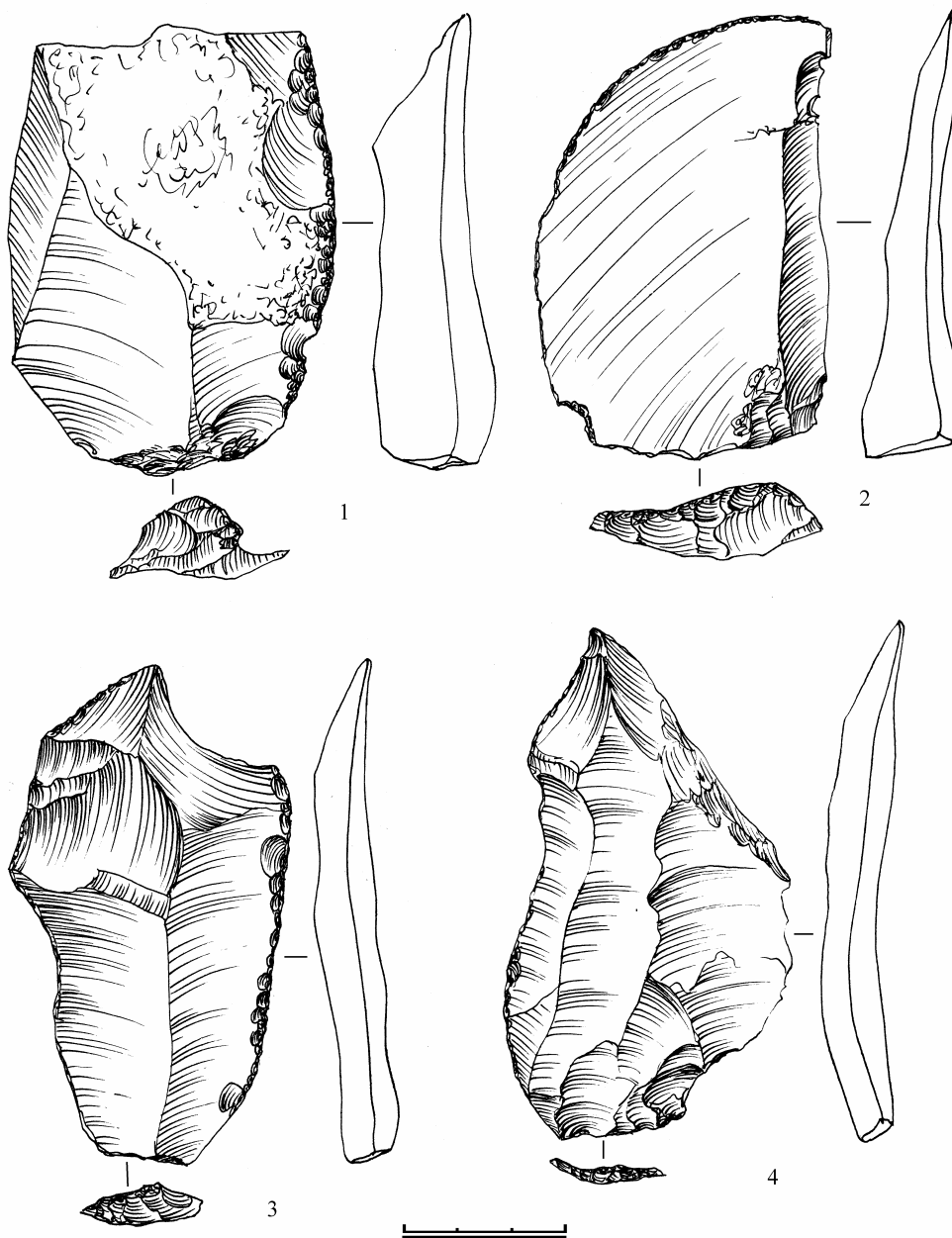

Рис. 12. Молодове V. 11-й шар. 1960-ті роки. Знаряддя праці
Fig. 12. Molodove V. Cultural layer 11. 1960-th. Implements

Короткі висновки

Значна кількість природних уламків і дрібних скалок, лусок, фасеток свідчить про місцевий характер не лише первинного, але і вторинного виробництва. Всі ці ознаки однозначно вказують на те, що 11-й культурний шар являє собою рештки довготривалого поселення, на якому проводилась первинна та вторинна обробка кам'яних знарядь праці, розробка туш впольованих звірів, приготування їжі на вогнищі.

Поглиблене дослідження й детальний опис кам'яного виробничого комплексу має велике наукове значення у кількох аспектах. Важливо, що це “стратиграфічно закритий” (рис. 2) гомогенний комплекс з повним циклом розщеплення сировини і виготовленням знарядь. Тут представлені практично усі складові виробничого процесу – від заготовок сировини і пренуклеусів до завершених знарядь, використаних і бракованих інструментів. Значення цього комплексу посилюється тією обставиною, що він майже повністю укладається у розміри гіпотетичного житла у т. зв. “північно-західному скупченні культурних решток” (рис. 1) [Черныш, 1987]. Дійсно, майже усі шість тис. кам'яних предметів знаходилися усередині скупчення фауністичних решток від ймовірної житлової споруди площею 40–60 м². Тут було знайдено 6 бивнів, 11 тазових кісток, 7 черепів, 2 щелепи, 8 лопаток, 16 кісток кінцівок мамонта [Черныш, 1965, с. 89]. Окрім цього, у розкопі О. Черниша визначені кістки інших тварин: шерстистого носорога, бурого ведмеда, печерного лева (?), коня, зубра, північного оленя, благородного оленя (визначення на місці розкопу Е. Вангенгейм – 1958, В. Громовим – 1960, Л. Алексеевою – 1962, 1964 рр.). Знайдено також рештки кількох вогнищ, навколо яких концентрувалась переважна більшість крем'яних артефактів.

Таким чином, у цьому унікальному випадку маємо змогу проаналізувати процес виробництва, що проходив, мабуть, усередині споруди, можливо – в осінньо-зимовий період (важко уявити, щоб люди розколювали камінь влітку у закритому напівтемному приміщенні). Техніку розщеплення та виготовлення знарядь тут документує археологічно одномоментний акт діяльності поселенців, націлений на задоволення поточних господарських потреб. Можливо, саме тому спостерігаємо тут найбільше ножеподібних та гостроконечних знарядь на досконалих левалуазьких сколах, що застосовувалися переважно при свіжуванні туш впольованих тварин та при виготовленні дерев'яних мисливських інструментів.

Відомо, що “справжній ніж” (у функціональному вжитковому аспекті) на кам'яному сколі не повинен мати ніякої ретуші на лезі, а лише ретуш притуплення на акомодацийних елементах (спинці ножа, яка має бути тупою і зручною для упора пальців, чи черешковій частині). Будь-яка ретуш на лезі ножа – це уже пошкодження леза, що вело за собою необхідність вирівнювання та відгострення робочого краю. Переоформлення, двобічна та інша підправка ножеподібних знарядь були зумовлені або відсутністю достатньої кількості сировини, або ж неможливістю її добути у періоди засніжених зим, особливо, коли зиму перебували у печерах далеко від покладів сировини. Левалуазька технологія розглядається спеціалістами як досить затратна техніка виготовлення знарядь, можлива лише при достатньо великих запасах місцевої якісної сировини.

З часом цей природний фактор – наявність чи відсутність сировини – переходив у розряд соціально-культурних явищ, переростав у традицію виготовлення знарядь за левалуазьким способом (наявність сировини), чи способом двобічної техніки виготовлення знарядь, з регулярним переоформленням бракованих інструментів (за відсутністю достатньої кількості сировини). Після того, як ці виробничі навички (левалуа чи мікок) ставали жорстким традиційним елементом культури, то племена уже не в силі були змінювати їх в залежності від природних умов. Культурні традиційні норми виготовлення інструментів зумовлювали переселенців застосовувати витратну левалуазьку техніку у місцевостях без природних сировинних запасів (наприклад, Скубова Балка у Надпоріжжі), де проживали “аборигени” з місцевою культурою типу Орел, або ж надалі економити сировину і виготовляти двобічні знаряддя типу мікок на теренах, багатих на природні поклади високоякісної сировини (наприклад, переселенці другого шару Єзуполя), де давно раніше проживало місцеве населення третього шару з левалуазькою традицією.

Повертаючись до аналізу кам'яного комплексу 11-го шару Молодового V, необхідно підкреслити власне традиційний характер місцевої левалузької техніки розщеплення і виготовлення знарядь переважно на сколах, що зумовлено було і конкретними господарськими потребами. До речі, невелика кількість справжніх скребел (до 10 %), що використовувалися б для вичинки шкур впольованих тварин, також є свідченням обмеженого житлового приміщення, у якому, мабуть, рідко проводилися чинбарські операції, особливо, якщо враховувати осінньо-зимовий час проживання у таких спорудах. Отож, поглиблений аналіз техніки і технології виробництва дає змогу виходити на різного роду реконструкції соціальних та культурних аспектів життєдіяльності первісних колективів.

Сьогодні ми можемо говорити про кілька фаз періодичного заселення мисоподібного утворення “Голий Щовб” – Молодового V – у мустьєрську добу. Найтривалішими були поселення 11-го і 12-го горизонтів, які супроводжуються багатими фауністичними рештками, крем'яними виробами і вогнищами. Менш документованими є сліди мустьєрських поселень інших горизонтів, особливо тих, що стратиграфічно прилягають до основних поселень. Не виключена можливість, що знахідки, віднесені до цих окремих шарів, є простим вертикальним зрушенням єдиного шару – 11-го чи 12-го (наприклад, є свідчення, що артефакти з шару 12а успішно з'єднуються методом ремонту з артефактами шару 11) [Усик, 2003, с. 38]. Щоб прояснити цю ситуацію, необхідно провести порівняльний аналіз кам'яних артефактів усіх мустьєрських горизонтів Молодового V і Молодового I.

ЛІТЕРАТУРА

Анисюткин Н.К.

2001 Мустьєрская эпоха на юго-западе Русской равнины. – Санкт-Петербург. – 310 с.

Гладилин В.Н.

1976 Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. – Киев. – 229 с.

Губин С. В.

1987 Палеопедологический анализ отложений многослойной стоянки Молодова V // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва. – С.133–141.

Иванова И. К.

1959 Геологические условия нахождения палеолитических стоянок Среднего Приднестровья // Палеолит Среднего Приднестровья. – ТКИЧП. – Москва. – Т. XV. – С. 215–278.

1969 Геоморфология и палеогеография Приднестровья в палеолите // Природа и развитие первобытного общества на территории европейской части СССР. – Москва. – С. 111–119.

1977 Геология и палеогеография стоянки Кормань IV на общем фоне геологической истории каменного века Среднего Приднестровья // Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV на Среднем Днестре. – Москва. – С. 126–181.

1980 О геохронологии и стратиграфии позднего плейстоцена (по материалам Среднего Приднестровья) // Геохронология четвертичного периода. – Москва. – С. 102–124.

1987 Палеогеография и палеоэкология среды обитания людей каменного века на среднем Днестре. Стоянка Молодова V // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва. – С.94–123.

Кулаковська Л. В.

2003 Середньопалеолітичні варіації на заході України // Варіабельність середнього палеоліту України. – Київ. – С. 10–31.

Многослойная палеолитическая...

1987 Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва. – 184 с.

Праслов Н. Д.

1984 Ранний палеолит Русской равнины и Крыма // Палеолит СССР. – Москва. – С. 94–134.

Ситник О.

- 1998 Олександр Черниш і Молодове // Постаті української археології. МДАПВ. – Вип. 7. – С. 21–23.
- 2000 Середній палеоліт Поділля. – Львів. – 376 с.
- 2006 Левалузькі індустрії заходу України: проблеми хронології та генези // Європейський середній палеоліт / під. ред. Л. В. Кулаковської. – Київ. – С. 152–169.

Ситник О., Кулаковська Л., Усик В., Женест Ж.-М., Меньян Л., Богуцький А., Езартс П.

- 2007 Молодове V. Дослідження мустьєрських поселень у 1998–1999 роках // МДАПВ. – Вип. 11. – С. 136–179.

Степанчук В. Н.

- 2006 Нижний и средний палеолит Украины. – Черновцы. – 463 с.

Усик В. И.

- 2003 Варианты метода леваллуа среднепалеолитических индустрий Украины (по материалам ремонтажа) // Варіабельність середнього палеоліту України. – Київ. – С. 32–62.

Чабай В. П.

- 2003 Крым в контексте вариабельности среднего палеолита Восточной Европы // Варіабельність середнього палеоліту України. – Київ. – С. 78–105.
- 2004 Средний палеолит Крыма. – Симферополь. – 324 с.

Черниш О. П.

- 1954 Карта палеоліту УРСР // Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. – Т. 2. – С. 5–70.
- 1956 Новые находки из раскопок стоянки Молодова V на Днестре // КСИИМК. – Вып. 63. – С. 150–152.
- 1960 Исследование мустьерского поселения на Среднем Днестре в 1956–1958 гг. // БКИЧП. – № 24. – С. 111–118.
- 1961 Палеолітична стоянка Молодове V. – Київ. – 176 с.
- 1961a Мустьєрські шари багат шарових палеолітичних стоянок Молодове I та Молодове V // МДАПВ. – Вип. 2. – С. 3–21.
- 1962a Дослідження мустьє на Дністрі в 1959 р. // МДАПВ. – Вип. 4. – С. 3–18.
- 1965 Ранний и средний палеолит Приднестровья // ТКИЧП. – Москва. – Т. 25. – 137 с.
- 1971 Дослідження найнижчих мустьєрських шарів стоянки Молодове V в 1962, 1964 рр. // Археологія. – Вип. 1. – С. 13–21.
- 1973 Палеолит и мезолит Приднестровья. – Москва. – 127 с.
- 1987 Эталонная многослойная стоянка Молодова V. Археология // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва. – С. 7–93.
- 1987a Ранний и средний палеолит // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (каменный век). – Киев. – С. 12–27.
- 1989 О результатах сопоставления нижних слоев многослойных стоянок Среднего Поднестровья // Первобытная археология. – Киев. – С. 35–42.

Ivanova I.K.

- 1964 Role of geological structure and paleogeographical condition in the dispersal of ancient man (as exemplified by the basin of the river Dniestr). Report of the VI Intern. Congr. on Quaternary. – Warszawa, 1961. – Lodz. – Vol. 4.
- 1969 Étude géologique des gisement paléolithiques de l'U.R.S.S. // L'Antropologie. – Paris. T. 73. – N 1–2.

Ivanova I.K., Chernysh A.P.

- 1965 The Paleolithic site of Molodova V on the Middle Dnestr (USSR) // Quaternaria. – Roma. – VII.

Meignen L., Geneste J.-M., Koulakovska L., Sytnik A., Usik V., Haezaerts P.

- 2006 New researches at Molodova V, a late middle Paleolithic site in Western Ukraine // Європейський середній палеоліт / Під. ред. Л. В. Кулаковської. – Київ. – С. 102–118

Haesaerts P., Borziak I., Chirica V., Danblon F., Koulakovska L., Plicht J.

2003 The East Carpathian loess record: a reference for the middle and late pleniglacial stratigraphy in Central Europe // *Quaternaire*. 14 (3). – P. 163–188.

Yamada M. et Sytnik A.S.

1997 Nouvelle étude sur les modes de production lithique levalloisienne dans le site de Molodova V (Ukraine) // *Préhistoire Européenne*. – Liège. – Vol. 11. – P. 53–68.

Olexandr SYTNYK

MOLODOVE V – 11-th MOUSTERIAN LAYER: CLASSIFICATION OF TOOLS AND BLANKS

The paper is dedicated to analysis of flint artifacts (blanks and implements) from Mousterian 11-th cultural layer of multilayered site Molodove V. Complex of finds discovered by expedition carried out by O. Chernysh during 1960–1964 and collection from the excavations, carried out by international expedition in 1998–1999 are examined separately. The author draws a conclusion, that 11-th cultural layer represents remains of a long-termed settlement with primary and secondary elaboration of flint implements, separation of prey, preparation of food on hearths.

Importance of researched complex as homogeneous “stratigraphically closed” one with complete cycle of knapping of raw material and production of implements and presence of all stages of working process are emphasized. At the same time, compact situation of materials on area about 40–60 m² and presence of remains of hearths with concentrations of finds, allow the author to examine this complex as remains of hypothetical dwelling.

Traditional character of local Levalloise technique of knapping and production of tools mostly on flakes is also stressed. Several phases of periodical settlement Molodove V in “Holi Schovb” place during Mousterian period are distinguished. Settlements of 11-th and 12-th cultural layers were the most long-termed of them. They are represented by rich collection of bones, flint artifacts and fire-spots. Remains of other Mousterian horizons, especially some of them, which stratigraphically close to main settlements, are less documented. It is possible, that materials of these layers represent vertical disturbance of horizon 11 or 12.